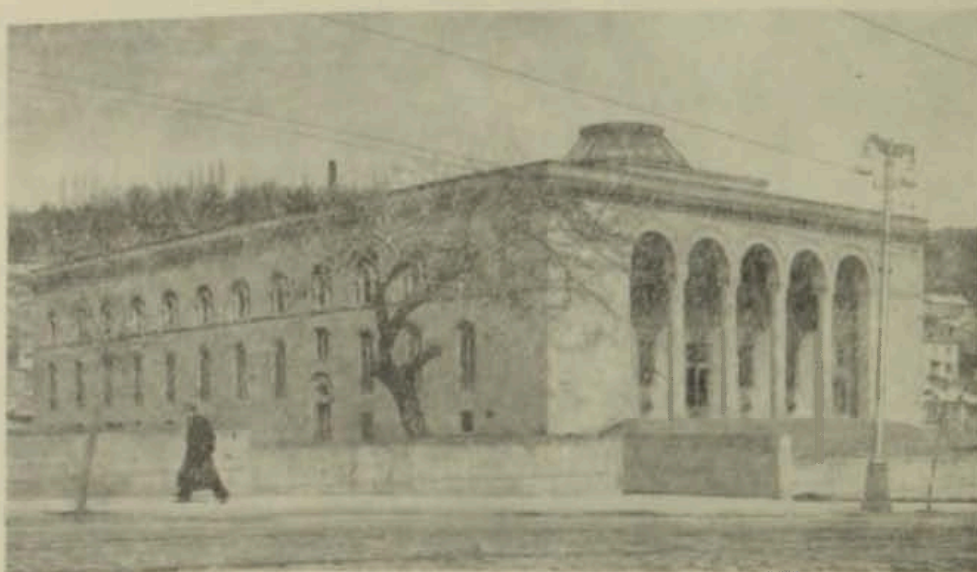

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱՆ 15 ՏԱՐՈՒՄ

1943 թվականի նոյեմբերին Սովետական կառավարության որոշմամբ Հայկական ՍՍՌ-ում հիմնադրվեց Գիտությունների ակադեմիան։ Ակադեմիան կազմակերպվեց Հայրենական Մեծ պատերազմի ծանր օրերին և հանդիսացավ Սովետական կառավարության՝ դեպի ազգային կուլտուրայի բարգավաճումը ունեցած հոգատարության փայլուն օրինակներից մեկը։ Հայ ժողովրդի պատմության մեջ Ակադեմիայի հիմնադրումը հանդիսանում է նրա մեծագույն նվաճումներից մեկը։

15 տարվա ընթացքում Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիան հասավ մեծ հաջողությունների և ոչ միայն դարձավ հայ ժողովրդի դիտական մտքի կենտրոնը, այլև հանաչվեց որպես գիտության խոշոր օջախ Սովետական Միության ժողովուրդների ու արտասահմանյան երկրների կողմից։ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիան կազմակերպվեց ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի հիման վրա։ Առաջին տարիներին մասնագետների թիվը համեմատաբար քիչ էր, իսկ գիտական աշխատանքներ ծավալելու համար չկային համապատասխան պայմաններ,

հատկապես գիտական սարքավորում ու գիտական հիմնարկների համար անհրաժեշտ շենքեր։ Ակադեմիայի նախագահությունը 15 տարվա ընթացքում մեծ աշխատանք տարավ գիտական կադրերի պատրաստման, գիտական սարքավորումների ձեռք բերման և գիտա-հետազոտական հիմնարկների համար շենքեր կառուցելու ուղղությամբ։ Ըր կազմակերպման ժամանակ Գիտությունների ակադեմիան ուներ չորս բաժանմունք՝ Ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնական, Կենսաբանական, Գյուղատնտեսական և Հասարակական գիտությունների Այդ բաժանմունքներում կազմակերպվեցին 24 գիտա-հետազոտական հիմնարկներ։

Այժմ Ակադեմիայի սիստեմում գործում են 4 բաժանմունք՝ Ֆիզիկո-մաթեմատիկական, Տեխնիկական, Կենսաբանական և Հասարակական գիտությունների, որոնք ընդգրկում են 27 գիտա-հետազոտական հիմնարկներ։ Բացի այդ նախագահությանը կից կազմակերպվել և գործում են մի շարք հանձնաժողովներ՝ 1. Արտադրական ուժերի ուսումնասիրության խորհուրդը, 2. Ռեսպուբլիկայում գիտա-հետազոտական աշխատանքները կոորդինացնող խորհուրդը, 3. Բնա-

դիտություն և տեխնիկայի պատմության հանձնաժողովը, 4. Բնության պաշտպանության հանձնաժողովը, 5. Աշխարհագրական բնկերությունը: Եթե հաշվի առնենք նաև այն, որ Ակադեմիայից Գյուղատնտեսության միջնորդության սխեման են փոխադրվել Գյուղատնտեսական դիտությունների բաժանմունքի հիմնարկները և այլ գերատեսչության՝ կառուցվածքների և շինանյութերի ինստիտուտը, ապա պարզ կդառնա Ակադեմիայի դիտական հիմնարկների թվականը:

15 տարում թե՛ որակապես և թե՛ քանակապես զգալիորեն աճել են դիտական կադրերը: Այսպես, օրինակ՝ Ակադեմիայի հիմնադրման առաջին տարում դիտական աշխատողների թիվը կազմում էր 206, որից Ակադեմիայի իսկական անդամներ՝ 20, դիտությունների ղեկավար՝ 2, գիտությունների թեկնածու՝ 56 հոգի: Գիտական աշխատողների մեծ մասը շունչին գիտություն ղեկավարի կամ թեկնածուի աստիճան: Այժմ Գիտությունների ակադեմիան ունի 34 ակադեմիկոսներ, որոնցից 32-ը անմիջականորեն կապված են Ակադեմիայի աշխատանքներին, 26 թողնակից-անդամներ, որոնցից Ակադեմիայում աշխատում են 22 հոգի, միայն գիտական աշխատակիցների թիվը կազմում է 680: Բացի ակադեմիկոսներից և թղնակից-անդամներից ղեկավարի աստիճան ունեն 21, իսկ թեկնածուի աստիճան՝ 213 հոգի:

Տասնմեկ անգամ աճել է գիտա-տեխնիկական աշխատակիցների քանակը, 1943 թվականին եղած 40 հոգուց հասնելով 459-ի: Անհամեմատ աճել են նաև Ակադեմիայի բյուջեն և այն դոմարները, որոնք տրամադրվել են գիտա-հետազոտական աշխատանքներին, գիտական ապարատային ձեռք բերմանը և կապիտալ շինարարությանը: Այսպես, օրինակ՝ 1944 թ. Ակադեմիայի բյուջեն կազմել է 16 միլիոն 540 հազար ռուբլի, որից գիտա-հետազոտական աշխատանքներին տրամադրվել է 3 միլիոն 42 հազար ռուբլի, սարքավորումների ձեռք բերմանը՝ 595 հազար ռուբլի, իսկ կապիտալ շինարարությանը՝ 1 միլիոն 11 հազար ռուբլի: 1958 թ. Ակադեմիայի բյուջեն կազմել է 71 միլիոն 864 հազար ռուբլի, սրանից գիտա-հետազոտական աշխատանքներին տրամադրվել է 9 միլիոն 860 հազար ռուբլի, գիտական սարքավորումների ձեռք բերմանը՝ 7 միլիոն 600 հազար ռուբլի, իսկ կապիտալ շինարարությանը՝ 20 միլիոն 898 հազար ռուբլի: Քնական է, որ իր գոյության ընթացքում Ակադեմիան հարյուրացել է մի շարք նոր սարքավորումներով, և նրա հիմնարկները հնարավորություն են ստացել ծավալելու գիտա-հետազոտական աշխա-

տանքներ, օդադործելով ժամանակակից մեթոդները: Այդ դոմարների հաշվին մի շարք դիտական հիմնարկների համար կառուցվել են նոր շենքեր, ինչպես, օրինակ՝ Բյուրականի աստղադիտարանի, Ֆիզիկայի, Բուսաբանության, Օրգանական բիոլոգիայի, Ֆիզիոլոգիայի, Գենետիկայի ինստիտուտների, Միկրոբիոլոգիայի սեկտորի շենքերը, կառուցվել են նաև Նախագահության շենքը և չորս բնակելի շենքեր: Այժմ կառուցման պրոցեսում են Ֆիզիկայի ինստիտուտի գծով՝ էլեկտրոնային արագացուցիչը, Նուրբ օրգանական բիոլոգիայի, Մաթեմատիկայի և մեխանիկայի, Երկրաբանության ինստիտուտների շենքերը, ինչպես և 130 բնակարանից բաղկացած բնակելի նոր շենքը: Զգալիորեն աճել է Ակադեմիայի դրադարանային ֆոնդը: 1943 թ. գրադարանն ուներ 130 հազար միավոր գիրք, իսկ այժմ նրա գրական ֆոնդը հավասար է 1 միլ. 300 հազ. հատորի: Հարյուրացել են նաև Հասարակական և Կենսաբանական դիտությունների բաժանմունքների գրադարանները:

Մինչև Ակադեմիայի ստեղծումը գիտություն որոշ բնագավառներ մեր ուսուցիչականում կամ չէին պարզանում կամ էլ առաջ էին շարժվում շատ դանդաղաբար: Այդ վերաբերում է առաջին հերթին աստղագիտությանը, ֆիզիկային, մաթեմատիկային, մեխանիկային, էլեկտրատեխնիկային, էներգետիկային և հիդրավիկային, որոնք մեծ թափով զարգացան Ակադեմիայի մի շարք գիտա-հետազոտական հիմնարկներում. ստացված արդյունքները խոշոր նշանակություն ունեցան գիտության տվյալ բնագավառի զարգացման գործում ոչ միայն Սովետական Միության մեջ, այլև մի շարք դեպքերում ճանաչվեցին և գնահատվեցին համաշխարհային գիտության կողմից: Ակադեմիայի հիմնադրումից խոշոր աշխատանքներ ձեռնարկվեցին մեր երկրի բնական ուսումնասիրման, անօրգանական և օրգանական բիոլոգիայի զարգացման, հատկապես Նուրբ օրգանական սինթեզի և սինթետիկների ֆիզիկայի բնագավառներում: Կենսաբանական գիտությունների զարգացման համար ևս պայմաններ ստեղծվեցին. զարկ տրվեց հատկապես Հայաստանի ֆլորայի և ֆաունայի ուսումնասիրությանը, բույսերի ֆիզիոլոգիայի մի շարք կարևոր խնդիրների պարզաբանմանը, ֆիզիոլոգիային, միկրոբիոլոգիային, հիդրոբիոլոգիային, բիոբիոլոգիային և ագրոբիոլոգիային:

Հասարակական գիտությունների գծով մինչև Ակադեմիայի ստեղծումը մենք ունեցել ենք այնպիսի խոշոր գիտնականներ, ինչպիսիք են Մ. Արևիկյանը, Հ. Աճառյանը, Հ. Մանանդյանը, Ստ. Մալխասյանը, Գր. Ղափանցյանը և Ա. Տեր-

տերությունը: Ինչպես հայտնի է, նրանք բոլորը մասնական կազմակերպչի առաջին կազմի մեջ, որի հետևանքով հայագիտության զարգացումը մեծ թափ ստացավ և կազմակերպում: Հասարակական գիտությունների հիմնարկները մեծ հաջողությունների հասան հատկապես վերջին տարիներին ընթացքում: Երեսնամյա ընթացքին հայ ժողովրդի պատմությանը, լեզվին, զրականությանը, կուլտուրային և արվեստին նվիրված մի շարք արժեքավոր մենագրություններ: Կազմակերպչի խնամքով կարևոր իրադարձություն հանդիսացավ Տնտեսագիտության, Արվեստի ինստիտուտների և Փիլիսոփայության սեկտորի կազմակերպումը, որոնք կարևոր դեր ունեն մեր երկրում փիլիսոփայության, Լեզուամիակայի և արվեստի զարգացման գործում: 1958 թ. կազմակերպվեց նաև Արևելագիտության սեկտորը, որի առաջ ծառայած են մի շարք լուրջ խնդիրներ՝ կապված Մերձավոր Արևելքի ժողովուրդների պատմության, Լեզուամիակայի, լեզվի, զրականության և այլ հարցերի հետ: 1943 թվականին, Գիտությունների ակադեմիայի կազմակերպման շրջանում Հասարակական գիտությունների բաժանմունքն ուներ միայն երկու ինստիտուտ և մեկ թանգարան: Ներկայումս բաժանմունքի կազմում կա հինգ ինստիտուտ, երկու ինստիտուտի սեկտոր և երկու թանգարան: Ընդամենը 9 գիտահետազոտական հիմնարկություն: Ձգալիորեն ընդլայնվել է նրա հրատարակչական գործունեությունը:

Պատմության ինստիտուտը զգալի հաջողությունների է հասել գիտահետազոտական աշխատանքների ծավալի և որակի բարձրացման, մենագրությունների և այլ կարգի հետազոտությունների հրատարակման գործում: 1958 թվականին 1943 թ. համեմատությամբ ինստիտուտի գիտ. աշխատողների թիվը ավելացել է 6 անգամ, այժմ ինստիտուտի 53 գիտ. աշխատողներից 7-ը գիտությունների դոկտոր են, 31-ը՝ թեկնածու: 15 տարվա ընթացքում ինստիտուտի կոլեկտիվը լույս է բնծայել 77 մենագրական աշխատություն, որից 51-ը վերջին հինգ տարում: Բացի հայ ժողովրդի պատմության զրուցողական 3 հատորանոց ձևաչափից, հայ ժողովրդի պատմության զարգացման ատլասից, այստեղ լույս են բնծայվել այնպիսի արժեքավոր կապիտալ աշխատություններ, ինչպիսիք են՝ Հ. Մանանդյանի «Քննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության», Մ. Ներսիսյանի «Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարը թուրքական բռնապետության դեմ», «Ռուս-հայկական հարաբերությունների պատմությունից», Լ. Հովհաննիսյանի «Անդրկովկասի միացումը Ռուսաստանին և միջազգային հարաբերությունները XIX

դարի սկզբներին», Վ. Ռշտունու «Հայ հասարակական մտքի պատմությունից», Աշոտ Հովհաննիսյանի «Դրվագներ հայ ազատագրական մտքի պատմության», Ս. Երեմյանի «Հայ ժողովրդի պատմության զարգացման ատլաս», Մ. Աղայանի «Հնդկամերձային սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիան և հայ ժողովրդի ազատագրումը», «Ռեվոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.», Բ. Պրոտորովսկու «Ուրարտուի պատմությունը և կուլտուրան», Բ. Առաքելյանի «Քաղաքները և արհեստները Հայաստանում IX—XIII դարերում», Լ. Խաչիկյանի «XV դարի հիշատակարաններ» և այլ կապիտալ աշխատություններ: Անհրաժեշտ է հատկապես նշել, որ մինչև և կազմակերպչի հիմնադրումը ըստ էության շատ քիչ է ուսումնասիրվել հայ ժողովրդի պատմության սովետական շրջանը: Միայն Պատմության ինստիտուտում Սովետական շրջանի պատմության հատուկ սեկտոր ստեղծվելուց հետո լուրջ աշխատանքներ ծավալվեցին սովետական հասարակարգի պատմության ուսումնասիրման գծով: Ինչպես և վերջին 2 տարում հրատարակվել են 11 մենագրություն, այդ թվում «Ուրվագներ Սովետական Հայաստանի պատմության» 2 պրակներ, «Մեծ Հնդկամերձային դրոշմներ», «Սովետական Հայաստանի պատմությունը ժողովրդական տնտեսության վերականգնման ժամանակաշրջանում», «Հնդկամերձային սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիան և սովետական կարգերի հաղթանակը Հայաստանում» և այլ աշխատություններ: Ներկայումս ինստիտուտի գիտահետազոտական աշխատանքներն ընթանում են հայ ժողովրդի բազմահատոր պատմության և Հայաստանի պատմական ատլասի նախապատրաստման ուղղությամբ:

Համամիութենական, նույնիսկ համաշխարհային նշանակություն ունեն Հայաստանում կատարվող հնագիտական պեղումները, Պեղումներ են կատարվել այնպիսի կարևոր հնագիտական վայրերում, ինչպիսիք են Կարմիր-բլուրը, Գառնին, Շենգավիթը, Արինքերդը և այլն: Լույս են բնծայվել Կարմիր-բլուրի (Բ. Պրոտորովսկի), Գառնի (Բ. Առաքելյան) գիտական արշավախմբերի հաշվետվությունները, ինչպես և «Պալեոլիթի Հայաստանում» մենագրությունը (Ս. Մարգարյան) և այլ աշխատություններ:

Հայկական ՍՍՌ-ի Մ. Արեղյանի անվան Դրուկանության ինստիտուտը բացի հայ գրականության պատմության դասագրքերից, հրատարակել է բազմաթիվ մենագրություններ նվիրված հայ զրականության պատմությանը: Ինստիտուտն իր աշխատանքներով նպաստել է սովետահայ զրականության զարգացմանը, նրա առջև կանգնած տեսական խնդիրների լուծմանը:

Վերջին 5 տարում հրատարակված 77 աշխատություններից 30-ը նվիրված են սովետական գրականությանը, 1957 թվականին ինստիտուտը հրատարակեց «Սովետահայ գրականության տարեգրությունը», որը իր տեսակի մեջ առաջինն է ողջ Միության մեջ և լավ ընդունելություն գտավ ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ նրանից դուրս: 1954 թ. սկսած ինստիտուտի գիտամասնաձևական սերիայով հրատարակվել է 20 անուն գիրք՝ նվիրված հայ ականավոր գրողների ստեղծագործությանը, ինչպես և սովետահայ գրականության առանձին հարցերին: Ծավալուն մենագրություններ են լույս տեսել նվիրված Խ. Արուսեանի, Ռ. Պատկանյանի, Պ. Պետրյանի, Ա. Շիրվանզադեի կյանքին և ստեղծագործություններին: Պատրաստվել և հայերեն ու ռուսերեն լեզուներով հրատարակվել է հայ մեծանուն գիտնական Մ. Աբեղյանի «Հայ հին գրականության պատմությունը» մեծածախ ուսումնասիրության երկհատորյակը: Ինստիտուտը հրատարակել է նաև Հ. Օրբելու «Հայկական հերոսական էպոսը», Ա. Կարինյանի «Ակնարկներ հայ պարբերական մամուլի պատմության», ուրիշ մենագրություններից՝ «Հայկական մամուլը և ցարական ցենզուրան» մեծածավալ աշխատանքները: Զգալի ուշադրություն է դարձվել ժողովրդական բանահյուսության ուսումնասիրման և հայ կյանքի գրողների ժառանգության հավաքման ու նրանց գիտական հրատարակության վրա: Լույս են տեսել Խ. Արուսեանի «Երկերի լիակատար ժողովածուի» 8 հատորյակը, Մ. Նալբանդյանի «Երկերի լիակատար ժողովածուի» 4 հատորը, Հովհ. Թումանյանի «Երկերի» 5 հատորը, Գ. Սունդուկյանի «Երկերի» 3 հատորը և այլն: Ավարտվել է հայ պրոլետարական գրականության հիմնագիր Հ. Հակոբյանի «Երկերի» 4 հատորյակի հրատարակումը, պատրաստվում է Ե. Չարենցի «Երկերի լիակատար ժողովածուի» 4 հատորյակը: Ինստիտուտում զգալի աշխատանք է կատարվել հայ ռուսական, հայ-ադրբեջանական, հայ-վրացական գրական կապերի բացահայտման ուղղությամբ. այդ գծով հրատարակվել են մի շարք արժեքավոր աշխատություններ (Գ. Հովնան, Ն. Թումանյան, Մ. Շահինյան և այլն): Ներկայումս ինստիտուտը նախաձեռնել է «Հայ նոր գրականության պատմության» բազմահատոր գիտական հրատարակությունը: Զգալի աշխատանք է տարվել հայ գրականության պատմության դպրոցական ձեռնարկի ստեղծման վրա, որը երեք հատորով չորս հրատարակություն է ունեցել: Լույս են տեսել Ստ. Շահումյանը, Ե. Չարենցը, Բաֆին գրականության մասին ժողովածուները:

Լեզվի ինստիտուտում հատկապես պետք է նշել այն խոշոր աշխատանքը, որ կատարվել է բարբառագիտության գծով: Այս տարիների ընթացքում ինստիտուտը նախապատրաստել և լույս է բերել ռուս-հայերեն 4 հատորանոց բառարանը, որը մեծ նշանակություն ունի լեզվաինարարության տեսակետից: Որոշ նախապատրաստական աշխատանքներ են տարվել հայոց լեզվի բացատրական բառարան ստեղծելու ուղղությամբ: Նոր կարևոր քայլ է կատարվում հայ բարբառների լեզվաբանական քարտեզ և առկա կազմվելու ուղղությամբ, արդեն կազմված են բարբառների ձևաբանական և բաղադայնական համակարգի, Արարատյան և Դերսիմի բարբառների գիտական քարտեզները: Ինստիտուտը հրատարակել է 23 խոշոր մենագրություն, այդ թվում Հ. Աճառյանի «Հայերենի լիակատար քերականություն» 562 լեզուների համեմատությամբ», ներածությունը և 3 հատորները, «Արբիսգի բարբառ», «Համշենի բարբառ», Գր. Ղափանցյանի «Պատմա-լեզվաբանական աշխատություններ», «Հայասան հայերի բնօրրանը», Է. Աղայանի «Մեղրու բարբառ», Ա. Ղարիբյանի «Հայերենի նորահայտ բարբառների մի նոր խումբ», Ա. Արբահայանի «Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը», Ս. Ղազարյանի «Ժամանակակից հայոց լեզուն և ռուսերենի դերը նրա զարգացման մեջ», Ա. Մուրվալյանի «Հայոց լեզվի բառային կազմը», Վ. Առաքելյանի «Արգի հայերենի հնչյունաբանությունը», «Հոլովների և հոլովական կապակցությունների կիրառությունները արգի հայերենում», Ս. Արբահայանի «Արգի հայերենի դերանունները» և այլ մենագրություններ՝ նվիրված լեզվաբանության տարբեր հարցերին: Ինստիտուտում այժմ մեծ աշխատանք է տարվում հայերենի քարտեզների կազմման ուղղությամբ: 40 միլիոն քարտից բաղկացած քարտեզների ստեղծումը կհանգիստանա մեծ իրատարածություն հայագիտության ասպարեզում, նա կհեշտացնի հայոց լեզվի ուսումնասիրության գործը և անսպառ աղբյուր կհանգիստանա բառարանագրության և ընդհանրապես հայագիտության զարգացման համար:

Այժմ լեզվի ինստիտուտը աշխատանք է ծավալել ժամանակակից հայերենի գիտական քերականության մշակման և հայոց լեզվի ակադեմիական բառարան (չուրջ 20 հատոր) կազմելու համար:

Մինչև Ակադեմիայի հիմնադրումը ռեսպուբլիկայում փաստորեն գոյություն չունեին տնտեսագիտական գիտահետազոտական հիմնարկներ: Ակադեմիայի սիստեմում 1943 թ. ստեղծվեց Տնտեսագիտական սեկտորը, որը 1955 թ.

վերածվեց ինստիտուտի: Այստեղ զգալի աշխատանք է կատարվել սոցիալիզմի քաղաքատնտեսության, սոցիալիստական արդյունաբերության և գյուղատնտեսության, Սովետական Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության մի շարք կարևոր պրոբլեմներ առաջ քաշելու և դրանք զիտահանորեն հիմնավորելու, ինչպես և արտադրության մեջ ներդնելու ուղղությամբ: Ինստիտուտում մշակվում են նաև սոցիալիզմի քաղաքատնտեսության մի շարք տեսական ու գործնական մեծ նշանակություն ունեցող հարցեր: Արժեքավոր աշխատանքներ են կատարվել «Սևան-Հրազդան» կասկադի իրազորման կոմպլեքսային պրոբլեմի, Արզնի-Շամիրամ ուղղման սիստեմի, Ախտալի լեռնաքիմիական կոմբինատի, գունավոր մետալուրգիայի կարևոր հարցերի, սոդայի գործարանի կազմակերպման էֆեկտիվության և երկաթուղային տրանսպորտի դարգացման հեռանկարների էկոնոմիկայի հիմնադրման և այլ կարևոր հարցերի մշակման ուղղությամբ: Ռեսպուբլիկայի Մինիստրների Սովետի, Պետպլանի և Սևանի կոմիտեի հանձնարարությամբ 1957—58 թվականների ընթացքում ինստիտուտում ուսումնասիրվեց Հայաստանում 12 նոր խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկություններ ստեղծելու հարցը, որը հանձնվեց Պետպլանին: Բացի այդ, ինստիտուտը մշակեց և Պետական պլանային հանձնաժողովին ներկայացրեց «Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական տնտեսության զարգացման 1959—1965 թթ. սխեման», որը օգտագործվեց ռեսպուբլիկայի ժողովրդական տնտեսության զարգացման հեռանկարային պլանները կազմելու համար: Երվել են առանձին արժեքավոր մեկուկուրթյուններ՝ «Կոլտնտեսային կարգի հաղթանակը Հայկական ՍՍՌ-ում» (Ա. Մարտիրոսյան), «Հայ տնտեսագիտական մտքի զարգացումը XIX դարում» (Ս. Զուրաբյան), «Արևելյան Հայաստանի տնտեսական զարգացումը XIX դարում» (Մ. Աղոնց) և այլն: Կարևոր ուսումնասիրություններ են կատարվել՝ նվիրված Հայկական ՍՍՌ կոլտնտեսությունների համախառն ու ապրանքային արտադրանքի, առանձին տնտեսական շրջանների կոմպլեքսային զարգացման, մերձարդարային տնտեսության կազմակերպման ու էկոնոմիկայի, ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության տարրեր ճյուղերի կազմակերպման և էկոնոմիկայի հարցերին: Այդ խնդիրների վերաբերյալ լույս են բնծայվել մի շարք աշխատություններ:

1948 թվականին Ակադեմիայի սիստեմում հիմնադրվեց Արվեստի սեկտորը, որը 1958 թ. վերածվեց ինստիտուտի: Անցած 10 տարվա ընթացքում այստեղ զիտահետազոտական աշ-

խատանք է կատարվել հայ երաժշտության, ճարտարապետության, լիտերատուրայի, պարարվեստի և կերպարվեստի պատմության ու տեսության հարցերի ուսումնասիրման, ինչպես նաև հայ ժողովրդական երաժշտության նմուշների հավաքման ու ձայնագրման, հայ կլասիկ կոմպոզիտորների երկերի ազդեցիկական հրատարակության նախապատրաստման, ճարտարապետության ու կերպարվեստի հուշարձանների ուսումնասիրության և պարերի նմուշների գրանցման ուղղությամբ: Ինստիտուտի աշխատանքները ոչ միայն լուսաբանում են հայ բազմադարյան արվեստի պատմությունը, այլև օգնում են լուծելու ճարտարապետության և արվեստի այլ բնագավառների առաջ կանգնած հրատապ խնդիրները: 10 տարվա ընթացքում ինստիտուտը հրատարակել է 15 անուն գիրք: Հատկապես անհրաժեշտ է նշել Ռ. Զարյանի «Սիրանուշ», Գ. Տիգրանովի «Հայկական երաժշտական թատրոն», Ռ. Դրամբյանի «Եղիշև Բաղևադյան», Ա. Սահյանի «Քասապի բազիլիկայի ճարտարապետությունը», Ս. Հիսիցյանի «Հայ ժողովրդի հինավուրց պարերն ու թատերական ներկայացումները», Ս. Մնացականյանի «Հայկական գավիթների ճարտարապետությունը», Վ. Հարությունյանի և Կ. Հովհաննիսյանի «Սովետական Հայաստանի ճարտարապետությունը» և այլ աշխատություններ: Հրատարակված են նաև Ա. Սպենդիարյանի երկերի 6 հատորները, Կոմիտասի երկերի առաջին հատորը:

Այժմ այստեղ աշխատանք է տարվում նաև կիրառական արվեստի մի քանի ճյուղերի գծով: Որի նպատակն է համապատասխան նմուշներ մշակել դրանք արտադրության մեջ ներդնելու համար:

Փիլիսոփայության սեկտորը արժեքավոր աշխատանք է կատարել հայ փիլիսոփայության պատմության ուսումնասիրության բնագավառում՝ հրատարակելով հայ փիլիսոփայական մտքի հուշարձանների տեքստերը: Սեկտորը միաժամանակ զբաղվել է նաև տեսական հարցերի ուսումնասիրմամբ՝ կապված սոցիալիստական շինարարության պրակտիկայի բնահանրացման հետ: Այստեղ հրատարակվել է 21 մենագրություն, որից 17-ը 1954 թվականից հետո, 6-ը գտնվում են տպագրության պրոցեսում:

Պատմական թանգարանը, որի գիտական կոլեկտիվը 1943 թվականի համեմատությամբ աճել է 3 անգամ, դարձել է Սովետական Միության խոշոր թանգարաններից մեկը: Թանգարանը ամփոփում է հայ ժողովրդի կուլտուրայի հուշարձանների 90 հազար առարկա, որոնցից 52.871-ը ձեռք են բերվել 1943 թ. հետո: Թանգարանը ոչ միայն հարստացրել է իր ֆոնդերը,

կազմակերպել նոր գիտական էքսպոզիցիաներ, այլև ծավալել է լայն գիտա-հետազոտական աշխատանքը։ Այժմ այստեղ լուրջ ուսումնասիրություններ են կատարվում ազգագրության և հնագիտության ուղղությամբ։ Դվինում և Սևանի ավիին կատարված պեղումները հարուստ նյութ են տալիս մեր ժողովրդի հնագույն և միջին դարերի պատմության հարցերը լուսաբանելու համար։ Թանգարանը հրատարակել է նաև մի շարք հետազոտական աշխատանքներ, մենագրություններ, այդ թվում Թ. Թորամանյանի աշխատությունների ժողովածուն, Կ. Ղաֆադարյանի «Իվին բաղարը և նրա պեղումները», «Հովհանավանքը և նրա արձանագրությունները», «Սանահինի վանքը և նրա արձանագրությունները»։

1954 թվականից սկսած Գրականության և արվեստի թանգարանը գործունեություն ծավալեց, որպես նոր ինքնուրույն միավոր։ Թանգարանի աշխատակիցներն իրենց առջև նպատակ դրին կորստից փրկել այն նյութերը, որոնք հայ կուլտուրայի պատմության համար շատ մեծ արժեքներ են ներկայացնում։ Նրանց ջանքերով թե՛ Սովետական Միության, և թե՛ արտասահմանյան երկրների տարբեր կազմակերպություններից ու մասնավոր անձերից թանգարան բերվեցին մեծ թվով արժեքավոր արխիվներ։ Այժմ լրիվ մշակվել են Գ. Սունդուկյանի, Մ. Նալբանդյանի, Մ. Էմինի, Հ. Հովհաննիսյանի, Մուրացյանի, Ծերենցի, Շ. Կուրդինյանի, Ե. Չարենցի, Կոմիտասի, Կարա-Մուրզայի, Հ. Արեւելյանի, Պ. Լեղամյանի, Ա. Ոսկանյանի և այլ խոշոր գործիչների արխիվները։ Թանգարանը վերջին 10 տարում կազմակերպել է 12 խոշոր ցուցահանդես, այդ թվում Հայ թատրոնի պատմության մշտական ցուցահանդեսը, որը ՍՍՄ Կուլտուրայի մինիստրության որոշմամբ տեղափոխվեց Մոսկվա։

Ֆիզիկո-մաթեմատիկական գիտությունների բնագավառում առավել աչքի ենկնող հաջողություններ է ունեցել Բյուրականի աստղագիտության, ակադեմիկոս Վ. Հ. Համբարձումյանի ղեկավարությամբ։ Բյուրականի աստղագիտությանում ստացվել են այնպիսի արդյունքներ, որոնք բարձր գնահատականի են արժանացել համաշխարհային գիտության կողմից և նոր ուղղություն բացել աստղագիտության ասպարեզում։ Այսպես, օրինակ՝ 1945—46 թթ. Աստղագիտության կողմից առաջադրվեց մի նոր տեսություն՝ աստղերի բաշխման մեջ գիտվող ֆուկտուացիաների տեսությունը, որով նոր ուղղություն ստեղծվեց աստղագիտության մեջ։ Այդպիսին հանդիսացավ նաև աստղասփյուռների հայտնագործությունը և աստղերի առաջացման պրոբլեմի նոր զրկածքը, որոնք արդ-

յունք էին 1947—50 թթ. տարված գիտա-հետազոտական աշխատանքների։ Աստղագիտության կողմից 1951 թ. տրվեց աստղակույտների նոր դասակարգում, որը լայն կիրառություն գտավ աստղագիտության մեջ։ 1952—53 թթ. հայտնագործվեց կրաթածն միգրացիայի ճառագայթման բևեռացումը, իսկ 1954 թ. հաստատվեց անընդհատ առարման և աստղի էներգիայի աղբյուրների միջև եղած կապը։ 1956—57 թթ. Բյուրականի աստղագիտության գիտա-հետազոտական աշխատանքները պսակվեցին նոր հաջողությամբ. դա կապույտ գալակտիկաների հայտնաբերումն ու ուսումնասիրությունն է, որը նույնպես լայն արձագանք գտավ աստղագետների շրջանում։ Բյուրականի աստղագիտությանը այժմ հանդիսանում է աշխարհի խոշոր կենտրոններից մեկը աստրոֆիզիկայի բնագավառում։

Ֆիզիկայի ինստիտուտը ակադեմիկոս Ալի-խանյանի ղեկավարությամբ հիմնականում զբաղվել է կոսմիկական ճառագայթների ուսումնասիրությամբ։ Այդ նպատակով կառուցվել է կրազածի գիտական կայանը 3200 մ. բարձրության վրա, որն այժմ հանդիսանում է նմանօրինակ ամենախոշոր կայաններից մեկը աշխարհում։ Այդ կայանում ստացվել են կարևոր տվյալներ կոսմիկական ճառագայթների բնույթի և նրանց կազմի մեջ մտնող տարրական մասնիկների ֆիզիկայի վերաբերյալ։

Մաթեմատիկայի և մեխանիկայի դոկտ. ակադեմիկոսներ Ա. Շահինյանի, Ն. Հարությունյանի և Մ. Ջրբաշյանի ջանքերով ստեղծվել են ուժեղ գիտական կոլեկտիվներ։ Մաթեմատիկայի բնագավառում մոտավորությունների տեսության ուղղությամբ ստացվել են սկզբունքային նշանակություն ունեցող արդյունքներ։

Մեխանիկայի ասպարեզում կատարված աշխատանքներն ընթացել են երկու լիմնական ուղղություններով՝ առաձգականության տեսության և սողքի տեսության։ Մշակվել և իր զարգացումն է ստացել սողքի մի նոր ընդհանուր տեսություն, որը նկատի ունի նյութի «ծերացման» հատկությունները և օգնում է մի շարք կարևոր խնդիրներ լուծելու։

Ակադեմիայի սինստիտուտում Մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ինստիտուտի Հաշվողական տեխնիկայի լաբորատորիայի հիման վրա 1957 թ. ստեղծվեց ԳԱՀ Հաշվողական կենտրոնը։ Այդ կենտրոնը ակադեմիկոս Մերգելյանի ղեկավարությամբ արդեն գործի է դրել հաշվիչ մեքենան։ Հետագայում այդ կենտրոնը կարևոր դեր պետք է խաղա մեր ռեսպուբլիկայում հաշվողական տեխնիկայի զարգացման և ավելի կատար-

յալ հաշվիչ մեքենաների օգտագործման ու ստեղծման ասպարեզում:

Տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքի գծով նշանակալից է Երկրաբանության ինստիտուտի գործունեությունը: Այդ բնագավառում կարևոր է նշել ԳԱ ակադեմիկոսներ Կ. Ն. Պաֆենհոլցի, Ի. Գ. Մաղարյանի և Ս. Ս. Մկրտչյանի վաստակը: Հայաստանի երկրաբանության գծով հրատարակվել են մի շարք արժեքավոր քարտեզներ, Երկրաբանական ինստիտուտի ջանքերով հնարավորություն ստեղծվեց հետախուզական աշխատանքներ կազմակերպել Հայաստանի մի շարք շրջաններում նավթի և գազի որոնման համար: Կարևոր արդյունքներ են ստացվել Հայաստանի մագմատիկ երկրաբանության տարբեր հարցերի ուսումնասիրման բնագավառում: Այդ ուղղությամբ աշխատանքներն ավելի կիսորանան մասսպեկտրոմետրիկ լաբորատորիայի ստեղծմամբ, որին ձևակերպել է ինստիտուտը: Արժանի են հիշատակության նաև օգտակար հանածոների, նրանց տեղաբաշխման օրինաչափությունների հայտնաբերման ուղղությամբ կատարված աշխատանքները: Արժեքավոր մենագրություններ են «Հայաստանի մետալոգենիա» (Հ. Գ. Մաղարյան), «Ջանդեզուրի հանքային շրջանը» (Ս. Ս. Մկրտչյան), «Հայաստանի երկաթի հանքավայրերը» (Է. Ա. Խաչատրյան) և այլն: Հաջողությունների շարքին պետք է գասել նաև հանքային ջրերի ուսումնասիրությունը, որոնցով հարուստ է Հայաստանը: Երկրաբանության ինստիտուտի սիստեմում գործում է Ինահոդի մեխանիկայի լաբորատորիան, որն իր սարքավորումներով Սովետական Միության առաջնակարգ լաբորատորիաներից մեկն է և լուծում է մի շարք գործնական և տեսական նշանակություն ունեցող հարցեր:

Էներգետիկայի և հիդրավիկայի բնագավառում կարևոր աշխատանքներ են կատարվել ռեսպուբլիկայի ջրային և էներգիայի այլ աղբյուրների հայտնաբերման, նրանց համատեղ և տնտեսապես օգտագործման, հիդրոէլեկտրակայանների աշխատանքի զանազան ռեժիմների ու նրանց անցման պրոցեսների ուսումնասիրման և ձևակերպման ուղղությամբ: Չգալի արդյունքներ են ստացվել նաև հիդրոտեխնիկական կառուցվածքների և ջրատարների մոդելացման, նրանց հիդրավիկական ռեժիմների հարցերի, ինչպես նաև Սևանա լճի հիդրոմետեորոլոգիական ռեժիմի ուսումնասիրության, նրա ջրերի դարավոր պաշարների ճիշտ օգտագործման և մակարդակի իջեցման հետագա դադարեցման հարցերի պարզաբանման գծով:

Քիմիայի ինստիտուտում մինչև 1957 թ. հետազոտություններ են կատարվել սիլիկատների քիմիայի և օրգանական քիմիայի տարրեր բնագավառներում: Արժեքավոր արդյունքներ են ստացվել նեֆելինային սիենիտների մշակման հարցում: Ուղիներ են մշակվել նեֆելինային սիենիտներից ստանալու ոչ միայն կավահող, այլև ցեմենտ, նատրիումի և կալցիումի մետասիլիկատներ, քիմիապես մաքուր սիլիցիումի օքսիդ և այլն (Մ. Մանվելյան):

Օրգանական քիմիայի գծով մշակվել են մեթոդներ բազմակոորդ հիդրոարոմատիկ ածխածինների սինթեզի համար, ինչպես նաև նոր եղանակներ՝ երրորդային ամինների (Ա. Թարայան), բյուրեղացրածինների ղեհիդրոբյուրացման և դինային միացությունների ստացման համար: Դիվինիլացետիլենի հալոգենային ածանցյալների բազայի վրա սինթեզված են նոր մոնոմերներ, պոլիմերներ և սոպոլիմերային միացություններ, որոնք հանդիսանում են հեռանկարային նյութեր սինթետիկ թաղանթանյութեր ու կաուչուկներ ստանալու համար: Մշակված է նոր, բնահանուր եղանակ ացետիլենային ամինոսպիրտների և ալկինիլ դիբրոմիդների սինթեզի համար:

Էլեկտրատեխնիկայի լաբորատորիայում մշակվել են մի շարք հարցեր՝ կապված բարձրավոլտ մեկուսիչների արտադրության և տեխնոլոգիայի, էլեկտրատրակտորների օգտագործման, անասնաբուժական ֆերմաների էլեկտրիֆիկացման հետ: Առավել կարևոր են այն հետազոտությունների արդյունքները, որոնք կապված են բարձր լեռնային պայմաններում էլեկտրական պսակի երևույթի հետ: Մշակված են սխեմաներ տարբեր բարձրությունների վրա միական հաղորդալարերի դեպքում պսակի կորուստները հետազոտելու համար: Բարձր լեռնային հետազոտությունների հիման վրա տրվել է պսակի հետևանքով առաջացող էներգիայի և հզորության կորուստների հաշվարկման մեթոդը:

Շինանյութերի և կառուցվածքի ինստիտուտը, որը մինչև 1956 թ. գտնվում էր Հայկական ՍՍՌ ԳԱ սիստեմում, ուսումնասիրել է բնական քարի հատկությունները, նրա հանույթի և մշակման հետ կապված մի շարք հարցեր: Ինստիտուտը նպատակահարմար ուղիներ է նշել քարի մշակման համար: Այստեղ լուրջ հետազոտություններ են կատարվել կապակցությունների և բետոնի հատկությունների ուսումնասիրության բնագավառում: Այդ հարցերում ինստիտուտը սիստեմատիկ օգնություն է ցույց տալիս շինարարությանը: Հետազոտությունների արդյունքները ամփոփված են մի շարք մենագրություններում, բրոշյուրներում ու հոդվածներում:

Բիոլոգիական գիտությունների բաժանմուն-
քը զգալի հաջողությունների է հասել նուրբ
օրգանական սինթեզի ուղղությամբ: ԳԱ ակա-
դեմիկոս Ա. Լ. Մնջոյանի ղեկավարությամբ
մշակվել են նոր ուղիներ բիոլոգիական ակտիվ
պրեպարատների սինթեզի համար: Հայտնաբեր-
ված են արժեքավոր փաստեր, որոնք լուսաբա-
նում են օրգանական նյութի կառուցվածքի և
նրա բիոլոգիական ազդեցության միջև եղած
կապը: Հայրենական և արտասահմանյան մաս-
նագետների կողմից առանձին ուշադրության
արժանացան ինստիտուտի կողմից հրատարակ-
ված հետերոցիկլիկ միացությունների սինթե-
զին նվիրված պարբերական պրակները:

Վերջին տարվա ընթացքում ինստիտուտը
հետաքրքիր աշխատանքներ է ծավալել մի շարք
պրեպարատների սինթեզման ուղղությամբ,
որոնք փորձարկվում են չարորակ ուռուցքներ
բուժման համար:

Բուսաբանության գծով առավել աչքի ընկ-
նող աշխատանքներ են կատարվել Հայաստանի
բույսերի սիստեմատիկայի ուղղությամբ, որի
արդյունքն է հանդիսացել «Հայաստանի ֆլորա-
յի» բազմահատոր աշխատության նախապատ-
րաստումը և հրատարակումը: Առ այսօր լույս
են ընծայված այդ գրքի 3 հատորները և տպա-
գրության է պատրաստված 4-րդ հատորը: Ռեու-
սյուբլիկայի բուսական ծածկոցի հետազոտու-
թյան գործում կարևոր նվաճում է Հայաստանի
անտառային և խոտային բուսական խմբավոր-
ումների տարածման, ծագման և զարգացման
օրինաչափությունների պարզաբանումը: Հայնո-
րեն ծավալվել են բույսերի փոշեհատիկների
մորֆոլոգիական ուսումնասիրությունները: Բազ-
մակողմանի ուսումնասիրվել են տեղական խո-
տաբույսերի, գեկորատիվ բույսերի բիոլոգիան,
էկոլոգիան և մորֆոլոգիան:

Զգալի գիտական նվաճումներ են ձեռք բեր-
ված բույսերի ֆիզիոլոգիայի և անատոմիայի
ասպարեզում: Խորապես և բազմակողմանիորեն
հետազոտված են միամյա, երկամյա և բուշ-
մամյա բույսերի անհատական զարգացման
ֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններն ու
ցուցանիշները (Վ. Ղազարյան):

Կենդանաբանական ինստիտուտը աչքի ընկ-
նող աշխատանքներ է տարել Հայաստանի կեն-
դանական աշխարհի տեսակային կազմի, նրա
ծագման, տարածման, էկոլոգիական և էվոլյու-
ցիոն մորֆոլոգիայի հարցերի լուսաբանման ուղ-
ղությամբ: Տպագրվել են մի շարք մենագրական
աշխատություններ՝ նվիրված Հայաստանի ֆաու-
նային: Հատուկ ուշադրություն է դարձված վնաս-
աստու միջատների ուսումնասիրությանը: Ինս-
տիտուտն աշխատանք է ծավալել Հայաստանի

ֆաունան օգտակար կենդանիներով հարստաց-
նելու համար և դրական արդյունքի է հասել
ուսումնարական բժավոր եղջերուի ակլիմատի-
զացիայի գործում: 1958 թ. ինստիտուտում
ստեղծվել է ակլիմատիզացիայի և հիբրիդիզա-
ցիայի սեկտոր:

Վերջին տարիների ընթացքում զգալիորեն
աճել է Ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտը, որը ունե-
ցել է մի շարք հաջողություններ կապված
ֆունկցիաների կոմպենսատոր հարմարվելիու-
թյան հետ՝ կենտրոնական ներվային սիստեմի,
հատկապես ողնուղեղի տարրեր վնասվածքների
զեպրում: Այդ հարցն ուսումնասիրվել է էվո-
լյուցիոն ասպեկտով զարգացման տարբեր աս-
տիճանի վրա կանգնած, տարբեր հասակի կեն-
դանիների վրա, և հայտնաբերվել են մի շարք
օրինաչափություններ՝ կապված վնասվածքի
չափի, նրա տեղակայման հետ: Ինչպես սոմա-
տիկ օրգանների, նույնպես և մարսողական
տրակտի վերաբերյալ ստացված արդյունքները
գործնական նշանակություն ունեն բժշկության
մեջ:

Մինչև 1958 թվականը Բիոքիմիայի սեկտորը
գտնվում էր Ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտում:
այժմ նա առանձնացել է որպես առանձին հիմ-
նարկ: Այդ սեկտորում կարևոր տվյալներ են
ստացվել նյութափոխանակության ներվային
կանոնավորման, ուղեղի ֆունկցիոնալ բիոքի-
միայի և էմբրիոքիմիայի գծով:

Միկրոբիոլոգիայի սեկտորի կոլեկտիվը ԳԱ
թղթակից անդամ Հ. Փանոսյանի ղեկավարու-
թյամբ, զբաղվել է հողի միկրոբիոլոգիայի տար-
բեր հարցերի պարզաբանմամբ: Ուսումնասիրվել
են Հայաստանի տարբեր կլիմայական պայման-
ներում գտնվող առանձին հողատիպերում բնա-
կություն հաստատող ազոտ ֆիքսող ազոտաբա-
կտերիաների և պալարաբակտերիաների բիոլո-
գիական առանձնահատկությունները, մեկուտաց-
վել են նրանց առանձին էկոտիպերը, որոնք
օգտագործվելով ազոտորակտարիների և նիտրա-
գենի արտադրության մեջ, հետազոտվում ցույց
են տվել բարձր էֆեկտիվություն: Լուրջ աշխա-
տանքներ են սկսվել հակաբիոտիկների ուղղու-
թյամբ: Մշակվել են մի շարք միջոցառումներ
բույսերի բակտերիալ հիվանդությունների դեմ:
Սննդային արդյունաբերության մեջ ներդրվել
են խմորասնկերի արժեքավոր տեսակներ:

Ագրոքիմիայի լաբորատորիան Ակադեմիայի
սիստեմում կազմակերպվել է 1947 թվականին:
Նրա գիտա-հետազոտական գործունեությու-
նը ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Դավթյանի ղեկավարու-
թյամբ, ուղղված է Հայաստանի հողերի բերրիու-
թյունը բիմիացման ճանապարհով բարձրացնե-
լու տեսական և գործնական խնդիրների ուսում-

նասիրմանը՝ Ուսումնասիրվել և մշակվել են Հայաստանի լեռնային և նախալեռնային շրջաններում հացահատիկային կուլտուրաների պարտադրման հարցերը: Այդ հետազոտությունների հիման վրա կազմվել են աշնանացան և գարնանացան ցորենների պարարտացման ագրոցուցումներ, որոնք հանձնվել են Գյուղատնտեսություն մինիստրությանը:

1957 թվականից Լեզրոքի միայն լաբորատորիայի համարյա ողջ կուլեկտիվը զբաղվում է Հայաստանի գլխավոր հողատիպերի ագրոքիմիական բնութագրման հետազոտություններով: Այդ ուսումնասիրությունների արդյունքները հնարավորություն կտան պարզելու հողի բերրիության մի շարք շուտված հարցեր: Ուշադրության արժանի են Լեզրոքի միայն լաբորատորիայի հաջող փորձերը առանց հող, արհեստական սննդաուսության միջոցով գյուղատնտեսական բույսեր աճեցնելու ուղղությամբ և մի շարք արտադրական փորձերը տարբեր կուլտեսություններում:

Սևանի հիդրոբիոլոգիական կայանը հետազոտել է Սևանա լճի բուսական և կենդանական աշխարհը, նրա փոփոխությունները լճի մակարդակի իջեցման պայմաններում: Արժեքավոր են Սևանի կայանի՝ ձկների արհեստական բազմացման և աճեցման համար կատարած աշխատանքները: Կայանը միջոցառումներ մշակեց մատղաշ ձկների բազմացման և աճեցման համար, որով հնարավոր դարձավ պահպանել ձրկների պաշարները լճի իջեցման պայմաններում:

1958 թվականին Բիոլոգիական բաժանմունքում կազմակերպվեց Ռադիոբիոլոգիայի սեկտոր:

Գյուղատնտեսական գիտությունների բաժանմունքը Գիտությունների ակադեմիայի կազմում գոյություն է ունեցել 1943—1956 թթ., նրա հիմնարկներում աշխատանքներ են կատարվել գյուղատնտեսության մի շարք բնագավառներում:

Երկրագործության ուղղությամբ կարևոր է բույսերի ձևագոյացման, մշակության և այլ հարցերի հետազոտությունը: Հանգուցյալ Մ. Գ. Թումանյանը և նրա աշխատակիցները լուրջ ուշադրություն են դարձրել ձևագոյացման ուղղությամբ՝ թե՛ բնական պայմաններում, և թե՛ փորձնական հողամասերում:

Հարկ ենք համարում նշել Հայաստանի մոլախոտերի ուսումնասիրության և նրանց դեմ պայքարելու պրոբլեմը, որով զբաղվել է Հայկական ՍՍՌ-ի ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Խ. Աղաջանյանը: Ստացված արդյունքները հրապարակված են «Հայաստանի մոլախոտային բույսերը և պայքարը նրանց դեմ» մենագրության մեջ:

Կարևոր է հիշատակել ակադեմիկոս Ա. Զ. Թամամշյանի հետազոտությունների արդյունքները, որոնք ամփոփված են նրա «Հայաստանի խոշոր և զգրավոր անասունները անցյալում և ներկայումս» աշխատության մեջ:

Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայում տարիների ընթացքում արժեքավոր հետազոտություններ են կատարվել խաղողագործության, պտղաբուծության և գինեգործության ուղղությամբ:

Հետաքրքրական աշխատանքներ են տարվել բույսերի բեղմնավորման բիոլոգիայի բնագավառում (ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Հ. Բաբաջանյան) և ցորենի նոր տեսակներ ստեղծելու ուղղությամբ (ԳԱ ակադեմիկոս Վ. Հ. Գուլբանյան):

* * *

Գիտությունների ակադեմիան իր գոյության 15 տարիների ընթացքում Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի և կառավարության հոգատարությամբ ունեցել է մեծ հաջողություններ: Այդ մասին է վկայում այն փաստը, որ Ակադեմիայի գիտական աշխատողները այդ ժամանակամիջոցում տպագրել են շուրջ 560 մենագրական աշխատանքներ և 4000 գիտական հոդվածներ: Եթե 1944 թ. հրատարակվել է 44 անուն գիրք, 120 մամուլ ծավալով, ապա 1957 թ.՝ 131 անուն գիրք, 1597 մամուլ ծավալով, 1958 թ. միայն տասն ամսվա ընթացքում 110 անուն գիրք, 1400 մամուլ ծավալով: Այժմ Ակադեմիան հրատարակում է, բացի Զեկույցներից, 6 Տեղեկագիր՝ հասարակական, ֆիզիկո-մաթեմատիկական, տեխնիկական, կենսաբանական, երկրաբանական և աշխարհագրական, քիմիական գիտությունների գծով: 1958 թ. սկսվեց հրատարակվել «Պատմա-բանասիրական հանդեսը», որը մեծ արձագանք գտավ ոչ միայն մեր Միությունում, այլև արտասահմանում՝ սփյուռքահայության մեջ:

Վերջին տարիների ընթացքում Ակադեմիան կազմակերպել է համամիութենական խորհրդակցություններ՝ նվիրված մի շարք ակտուալ պրոբլեմների:

Տարեցտարի ընդլայնվում և ամրապնդվում են Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի գիտական կապերը արտասահմանյան գիտական կենտրոնների հետ: Բավական է նշել, որ Կենտրոնական գրադարանը գրափոխանակություն է կատարում մոտ 20 արտասահմանյան երկրների՝ ավելի քան 160 գիտական հիմնարկների ու գրադարանների հետ: Միայն 1957 թվականի ընթացքում Ակադեմիայի գրադարանն արտասահմանյան երկրներ է ուղարկել 5310 և ար-

տասնամյանից ստացել է 1470 անուն գիրք ու հանդես:

Սովետական Հայաստանի աչքի բնկնող մի շարք գիտնականների աշխատանքներ թարգմանվել են արտասահմանյան երկրներում, ակադեմիկոս Վ. Հ. Համբարձումյանի կողմից խմբագրված «Տեսական աստրոֆիզիկա» ժողովածուն, որի երկու գլուխը գրված է Վ. Հ. Համբարձումյանի կողմից, հրատարակվել է Բեռլինում:

Հայկական ՍՍԽ ԳԱ ակադեմիկոս Ն. Խ. Հարությունյանի «Սողոմոն տեսության մի քանի հարցեր» աշխատությունը հրատարակվել է Փարիզում՝ ֆրանսերեն, ակադեմիկոսներ՝ Հ. Գ. Մադարյանի «Հանրավայրեր» և Բ. Ա. Ֆանարջյանի «Ռենդենդիգի գնահատական» աշխատությունները թարգմանվել են չինարեն, թվականացված Վ. Ջ. Սիմոնովի աշխատությունը՝ նվիրված բևեռների և երկաթ բևեռների շինվածքներին, հրատարակվել է Պրագայում չեխերեն: Մյուս կողմից մի շարք արտասահմանյան գիտնականների աշխատություններ լույս կտեսնեն մեր Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակությամբ, դրանցից է Չեխոսլովակիայի հայադեմ Հ. Մարտիրոսյանի հայերեն թարգմանած «Գիլգամեշ» հնագույն արևելյան դյուցազնավեպը: Պատմաբանասիրական հանդեսում լույս կրնա ծայլեն արտասահմանյան գիտնականների հոդվածները: Հայկական ՍՍԽ ԳԱ մի շարք անվանի գիտնականներ վերջին տարիներին բնորոշվել են արտասահմանյան երկրների ակադեմիկոսների անդամներ: Այսպես՝ ակադեմիկոս Վ. Հ. Համբարձումյանն բնորոշվել է Գերմանական, Ավստրիական և Ֆրանսիական ակադեմիաների թղթակից-անդամ, իսկ այս տարի՝ Ամերիկյան Արվեստների և Գիտությունների ակադեմիայի (Բոստոն) պատվավոր անդամ: ԳԱ ակադ. Ն. Ս. Կոչոբյանցը՝ Հունգարական ակադեմիայի պատվավոր անդամ, իսկ Ի. Վ. Եղիազարյանը՝ Տուրկիայի (Ֆրանսիա) Գիտությունների ակադեմիայի թղթակից-անդամ: Ակադեմիայի գիտնականները, հատկապես վերջին տարիներին, բազմաթիվ մասնակցել են մի շարք միջազգային գիտական համագումարների, կոնգրեսների, սիմպոզիումների, կոլոքվիումների աշխատանքներին, որտեղ հանդես են եկել զեկուցումներով: Բացի դրանից արտասահմանյան գործուղման մեջ են եղել (Բուլղարիա, Չեխոսլովակիա, Հունգարիա, Չինաստան, Բելգիա, Ֆրանսիա և այլն) Ակադեմիայի մի շարք գիտնականներ, որոնք ծանոթացել են այնտեղ կատարվող գիտահետազոտական աշխատանքներին՝ կապված իրենց կողմից մշակվող պրոբլեմների հետ: Բյուրականի աստղադիտարանի մի խումբ աշխատա-

կիցներ 1958 թ. ապրիլի 19-ին, մասնակցել են արևի խավարման ռադիոդիտման սշխատանքներին՝ Կանտոնի շրջանում (Չինաստան):

Մեծացել է նաև Հայաստանի ԳԱ այցելող արտասահմանյան գիտնականների և հյուրերի թիվը: 1957 թվականից ԳԱ Մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ինստիտուտում Չինական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայից ասպիրանտական ուսումնառություն է անցկացնում Ու ժույ-ֆինը, որը մասնագիտանում է «Սողոմոն տեսության» գծով: Բյուրականի աստրոֆիզիկական աստղադիտարանում աստրոֆիզիկայի գծով թեկնածուական դիսերտացիա պաշտպանելու համար ուսումնասիրություն է անցկացնում Բելգրադի աստղադիտարանի աշխատակից Վ. Ոսկանյանը: Մեր հյուրերի արդյունավետ աշխատանքի համար ստեղծված են բոլոր անհրաժեշտ պայմանները: Ակադեմիան բազմաթիվ նամակներ է ստանում արտասահմանից, որոնց հեղինակները խնդրում են Հայաստանում անցկացնել ասպիրանտական ուսումնառությունը:

Այս տարի ապրիլին մեր Ակադեմիայի Կենդանաբանության ինստիտուտն այցելեց Հելսինկիի համալսարանի պրոֆեսոր Խոկան Լինբորգը: Ֆինն գիտնականը ծանոթացավ Կենդանաբանության ինստիտուտի գիտահետազոտական աշխատանքներին և իր գիտական աշխատանքի համար հավաքեց անհրաժեշտ նյութեր:

Մարտի կեսերին Ակադեմիա այցելած ամերիկացի փիլիսոփա Ջոն Սոմերվիլը ծանոթացավ Փիլիսոփայության սեկտորում տարվող աշխատանքներին, զրույցներ ունեցավ սեկտորի աշխատակիցների հետ, հանդես եկավ զեկուցումով: Երբ օրով Հայկական ՍՍԽ Ակադեմիայի հյուրերն էին Արարական Միացյալ Ռեսպուբլիկայի հնագետները՝ Կահիրեի համալսարանի պրոֆեսոր Ահմեդ Ֆահրի գլխավորությամբ:

Երբ չաբաթով Հայաստան այցելեց ամերիկացի գիտնական, դոկտոր Ավետիս Սանջյանը (Հարվարդի համալսարան), նա այցելեց ԳԱ մի շարք ինստիտուտներ, ծանոթացավ հատկապես Սողոմոն տեսության բնագավառում կատարվող գիտահետազոտական աշխատանքներին: Վերջին Գիտությունների ակադեմիա այցելելին հանրահայտ ամերիկացի գրող Միտչել Ուիլսոնը, Չինական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի ԳԱ հնագիտության ինստիտուտի աշխատակիցների ղեկավար, որոնք ծանոթացան Պատմության ինստիտուտում տարվող աշխատանքների հետ: Գիտությունների ակադեմիա այցելեց նաև աստղագետների միջազգային 10-րդ համագումարի օտարերկրյա ղեկավարների մի մեծ խումբ, որը ծանոթացավ Բյուրականի աստղադիտարանի աշխատանքներին:

Առաջիկայում է՛լ ավելի են ուժեղանալու ԳԱ գիտական կապերը արտասահմանյան գիտական հաստատությունների հետ: 1959 թվականին Երևանում նախատեսվում է դամարել հայազենների համաշխարհային առաջին կոնգրեսը, ուր կհրավիրվեն շատ հայազեններ ինչպես մեր Միությունից, այնպես էլ արտասահմանյան մի շարք երկրներից:

Ռեսպուբլիկայի գիտական հիմնարկների և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների գիտա-հետազոտական աշխատանքները կոորդինացնելու համար Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի որոշմամբ 1957 թվականին Ակադեմիային աորնթեր ստեղծվեց Կոորդինացման խորհուրդը: Անցած երկու տարվա ընթացքում Կոորդինացման խորհուրդը ղգալի աշխատանք է կատարել գիտական և ժողովրդատնտեսական նշանակություն ունեցող պրոբլեմների մշակմամբ զբաղված գիտնականների համատեղ աշխատանքը կոմպլեկտավորելու ուղղությամբ: Այժմ Կոորդինացման խորհուրդն զբաղված է անդրկովկասյան երեք ռեսպուբլիկաների Գիտությունների ակադեմիաներին առընթեր Կոորդինացման խորհուրդների համատեղ սեսիայի նախապատրաստությամբ, որտեղ պետք է քննարկվի երեք ռեսպուբլիկաների համար ռեգիոնալ և գիտական ու բրակտիկ խոշոր նշանակություն ունեցող կարևորագույն պրոբլեմների հետազոտման կոորդինացումը:

Նշված բոլոր հաջողությունների կողքին, սակայն, պետք է հիշատակել, որ գիտության մի շարք ճյուղերի զարգացման բնագավառում և հատկապես մեր երկրի արդյունաբերության և գյուղատնտեսության զարգացմանն օգնելու ապարեզում, Ակադեմիան ունեցել է լուրջ թերություններ, որոնք պետք է վերացվեն առաջիկա տարիներում:

Սովետական Միության Կոմունիստական պարտիայի XXI արտահերթ համագումարը սովետական գիտության, այդ թվում և մեր Ակադեմիայի առաջ գրեց լուրջ խնդիրներ, որոնք պետք է դառնան Ակադեմիայի գիտա-հետազոտական հիմնարկների գործունեության առանց-

քը: Մեր Ակադեմիան ղալիբ յոթնամյակում ստանալու է 227 միլիոն ռուբլի միայն կապիտալ ներդրումների գծով, նրա աշխատակիցների թիվն ավելի քան կրկնապատկվելու է: Կազմակերպվելու են մի շարք նոր գիտա-հետազոտական հիմնարկներ, այդ թվում Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի, Գեոֆիզիկայի, էլեկտրատեխնիկայի, Մետաղի, Գործիքաշինության, Բիոքիմիայի, Ռադիոբիոլոգիայի, Հնագիտության, Փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտներ ու այլ հիմնարկներ: Մեր Ակադեմիայում պայմաններ կստեղծվեն ֆիզիկական, տեխնիկական, մաթեմատիկական գիտությունների, մասնավորապես հաշվիչ մաթեմատիկայի զարգացման համար: Քիմիայի ասպարեզում Ակադեմիան պետք է լուրջ ուշադրություն դարձնի ծանր և նուրբ օրգանական սինթեզի գծով տարվող աշխատանքներին՝ կապված պոլիմերների և բիոլոգիայի սկսիվ պրեպարատների ստացման հետ: Պետք է հասնել այն բանին, որ կենսաբանության և բժշկության մեջ կիրառվեն ֆիզիկական և քիմիական նորագույն մեթոդներ, զարգանան բիոֆիզիկան, բիոքիմիան, սերոբիոխան, գենետիկան, բջջարանությունը, վիրուսոլոգիան: Ակադեմիայի 7-ամյա զարգացումը կապահովի նաև հասարակական գիտությունների վերելքը պատմության, տնտեսագիտության, դրականության, փիլիսոփայության, էթիկի, սրվեստի, արևելագիտության, հնագիտության և այլ բնագավառներում:

Այսպիսով, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ-ի առաջ դրվում են լուրջ և պատվավոր խնդիրներ և, որպես Սովետական Միության խոշոր գիտական կենտրոններից մեկը, նա պետք է տրամադրի իր բոլոր ուժերը մեր երկրում գիտության, տեխնիկայի, արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, բժշկության, կուլտուրայի և արվեստի զարգացման համար, որով և իր ավանդը կմուծի կոմունիզմի կառուցման մեծ գործում:

Հ. Խ. ԲՈՒՆԻՆՔՅԱՆ

Հայկական ՍՍՌ ԳԱ
ակադեմիկոս-քարտուղար